

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
t.a.v. Directie Participatie
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

Plaats, 23 februari 2021

Betreft: Zienswijze Ontwerp-Voorkeurbeslissing Luchtruimherziening

Geachte mevrouw Van Nieuwenhuizen,

Hierbij ontvangt u de zienswijze op de plannen voor de luchtruimherziening van de dorpen en Leeuwarder wijken in de directe nabijheid van vliegbasis Leeuwarden.

Onze dorpen en een groot gebied van Friesland ondervinden veel geluidshinder van de militaire jachtvliegtuigen. De komst van de F35 heeft voor een grote toename van het geluid gezorgd. De huidige F16 was het minst luide vliegtuig, de F35 de meest luide (zie afbeelding 1). Het verschil in geluidsniveau tussen de F16 en de F35 is veel groter dan door het NLR werd verwacht en door Defensie is meegedeeld aan de Tweede Kamer. Naast het hoge geluidsniveau (piekniveaus tussen de 110-120 dB(A) bij woningen) is het geluid ook meer laag frequent. Het laag frequente geluid blijft veel langer hoorbaar en zorgt voor meer voelbare trillingen. De geluidspiek is ook nog eens veel breder dan dat van de F16. Het aantal klachten van omwonenden is in 2020 verdrievoudigd, terwijl er slechts twee tot drie F35's hebben gevlogen. Dat voorspelt weinig goeds. Omwonenden vrezen het geluid bij een volledige F35 bezetting. De geluidshinder is in een veel groter deel van Friesland merkbaar, dan alleen in de directe nabijheid van de vliegbasis. Niet alleen afkomstig van vliegtuigen die oefenen onder de 2 kilometer, maar ook boven de 2 km.

De Ontwerp Voorkeurbeslissing Luchtruimherziening maakt het nog veel erger. Het zuidelijk militair Luchtruim wordt gesloten, het noordelijk militair luchtruim wordt uitgebreid en zal intensiever gebruikt gaan worden. Niet alleen de vliegtuigen van de Leeuwarder basis zullen boven onze provincie oefenen, maar ook die van Volkel. Daarnaast zal het vergrote luchtruim in de toekomst ook Belgische toestellen gaan aantrekken. Ook zijn er plannen om het oefengebied verder te vergroten door het samen te voegen met die van Duitsland. Dit zal de komst van Duitse toestellen boven ons grondgebied doen toenemen. Daarnaast heeft Nederland nog eens negen F35 toestellen extra besteld en is er een voornemen om nog eens zes extra toestellen aan te schaffen. Ook deze toestellen zullen gebruik gaan maken van het militaire luchtruim in onze provincie.

Naast de uitstoot van het geluid is ook de emissie-uitstoot van de F35 veel groter dan dat van de F16. De F35 verbruikt bijna twee keer zoveel kerosine als de F16. Ongeacht de vlieghoogte, de uitstoot zal ergens terecht komen.

Vliegbasis Leeuwarden trekt nu al veel buitenlandse vliegtuigen aan. De jaarlijkse oefening Frisian Flag en de tweejaarlijkse Wapeninstructeursopleiding trekken veel buitenlandse deelnemers van ca. zes nationaliteiten aan. Er wordt veel meer geluid geïmporteerd, dan geëxporteerd. De wederkerigheid die u noemt, geldt niet voor deze vliegbasis. Waarschijnlijk beschikt u niet over de feitelijke gegevens, maar schrijft u dit omdat we dit zouden willen. Maar daarmee wordt het nog

geen werkelijkheid. Vraagt u Defensie eens om aan te geven hoeveel vluchten in bv. 2019 zijn geïmporteerd en hoeveel zijn geëxporteerd.

Het zal u niet verbazen dat wij als dorpen de toename van geluid- en emissie-uitstoot volstrekt onacceptabel vinden. Wij zijn dan ook tegen elke uitbreiding van militaire vliegbewegingen boven ons hoofd, ongeacht of dit op 200m of 2000 m is. Wij zijn het daarom niet eens met uw voorstel om het zuidelijk militair luchtruim te sluiten. Het draagt niet bij aan een eerlijke verdeling van de lasten.

We zien ons geconfronteerd met een overheid die aan de ene kant zegt beperking van de geluidshinder na te streven, maar aan de andere kant kiest voor aanschaf van het meest luide vliegtuig. Een overheid die zegt vermindering van vliegbewegingen na te streven, maar in de praktijk zorgt voor een vermeerdering. Een overheid die de burger gelegenheid geeft om in te spreken, maar tegelijkertijd er geen enkele invulling aan kan geven, omdat, zoals ze op voorhand uitspreekt, geen andere alternatieven beschikbaar zijn.

Dat maakt het geven van een zienswijze bijna tot een farce. Toch blijven we hopen dat op termijn het besef zal groeien dat er in ons dichtbevolkte land geen ruimte is voor het laten oefenen van zoveel militaire vliegtuigen.

Puntsgewijze reactie:

1. In uw voorstel houdt u geen rekening met het toenemend besef (o.a. tgv de Corona) dat burgerluchtvaart verminderd moet worden. In tegendeel uw plannen geven meer ruimte voor de burgerluchtvaart in het zuiden, waardoor de militaire vliegtuigen naar het noorden moeten. Dit komt de duurzaamheid niet ten goede. Juist een van uw doelen van uw Startnotitie.
2. U schrijft dat het aantal vliegbewegingen van de F35 met 10-20% zal afnemen t.o.v. de F16 vliegreun. Dit gaat niet op voor het noordelijk militair luchtruim. Het gebruik zal juist toenemen door de komst van F35's uit het zuiden (Volkel, de Peel, Belgen?) en van de Duitsers. Ook klopt uw rekensom niet. U baseert zich op het grotere aantal F16's? Dat is onjuist. Veel F16's zijn niet inzetbaar door o.a. onderhoud of "uitlenen" van onderdelen. Bij de F35 is dat logischerwijs (nieuw toestel) veel minder het geval. Als u dat rekensommetje zo wilt maken dient u het aantal inzetbare toestellen te vergelijken.
3. U schrijft dat de uitstoot van emissie bij de F35 gelijk zal blijven. Dat zal niet gaan gelden voor ons woongebied door de toename van het aantal F35's. Ook niet omdat er per vlieguur veel meer uitstoot is bij de F35 dan bij de F16. Verder missen we de onderbouwing van uw conclusie dat de uitstoot hetzelfde zal blijven. Op welke cijfers baseert u zich? Graag transparantie, zoals in Amerika wel gebeurt bij de MER (EIS) van de F35 bij elk vliegveld waar deze gestationeerd wordt.
4. Voorts schrijft u dat Defensie zorgdraagt voor zo weinig mogelijk geluidshinder. U noemt een tweetal suggesties: het zo snel mogelijk naar het oefengebied vliegen en het zoveel mogelijk boven groot water/zee vliegen. Tegelijkertijd stelt u dat het aan Defensie zelf is. Wij missen voorstellen van uw kant om daar invulling of kaders aan te geven. Het afgelopen jaar hebben we gezien dat er veel boven het land wordt gevlogen. Ook als de wind het oefenen boven de Noordzee toelaat. Vraag: Gaat u alsnog hier invulling aan geven?
5. Oefenen op meer dan 2 km hoogte kan op de grond zorgdragen voor veel geluid. U weet niet hoeveel, ook niet in welke orde van grootte. Terwijl het toestel al sinds 27 november 2019 operationele vluchten maakt. Rondom de vliegbasis Leeuwarden ligt een permanent geluidsmeeetnet. Hierop is te zien dat een F35 op de ca. 2,4 km zorgt voor 83 dB(A). Zie afbeelding 2. Toename van het

aantal F35's zorgt bepaald niet voor beperking van hinder op de grond. Wel voor het tegendeel van wat u zegt te willen bereiken.

6. We zien op de Flighttracker dat vliegtuigen van Volkel of België op doorreis van en naar het Noorden geregeld Leeuwarden "even aandoen". Soms om te landen, soms om over te vliegen. Soms ook op lage hoogte. Ook deze vliegbewegingen veroorzaken geluidshinder voor de omwonenden, terwijl deze overvluchten niet meetellen in de geluidzoning. We vrezen dat door een intensivering van het gebruik van het noordelijk oefenterrein er een toename zal komen van toestellen die vliegbasis Leeuwarden zal naderen. Vraag: Welke garanties kunt u ons geven dat dit niet het geval zal zijn?

7. U stelt dat de andere wijze van afwikkeling van het luchtverkeer kan leiden tot beperking van het geluidsprofiel op de grond (ordegrootte 20%), vermindering van CO₂- en stikstofemissies (circa 8% minder brandstofverbruik per vlucht) en reductie van de vliegtijd (circa 9%). U vergeet te vermelden dat dit niet het geval is bij de F35 en dus niet opgaat voor onze regio. Uw tweede doel wordt dus niet gehaald, ook al schrijft u dat het wel het geval is.

8. U schrijft in uw aanbiedingsbrief dat er een intensieve samenwerking met Duitsland is aangegaan i.v.m. een grensoverschrijdend oefengebied. Dat betekent dat Duitse toestellen gebruik kunnen maken van het Nederlands oefengebied. Heeft u hierin, ook samen met Defensie, kaders aangebracht? Hoeveel weken per jaar? Hoeveel vluchten? Hoe verhoudt de import zich met de export? En bestaat ook de kans dat de Denen, Engelsen en eventueel Noren gebruik gaan maken van het vergrote oefengebied? Welke garanties kunt u hierin geven aan de omwonenden?

9. U schrijft voorts dat besluitvorming over het grensoverschrijdend oefengebied is voorzien in 2021/2022 en wordt vastgelegd in de integrale Programmabeslissing. Bent u bereid om daarbij afspraken vast te leggen die toename van militaire vluchten boven het Friese Luchtruim zoveel mogelijk beperken?

10. In de samenvatting Ontwerp-Voorkeursbeslissing Luchtruimherziening stelt u dat de dialoog met de omgeving is en wordt aangegaan. Vertegenwoordigers van onze dorpen hebben op de zogenaamde Ontwerpdag in Utrecht in juni 2019 meegedaan. Daarin zijn toen bovenvermelde zorgen geuit. Nergens is terug te vinden wat u hiermee gedaan heeft. Het lijkt erop dat er niets mee gedaan is. Dat zorgt niet voor een dialoog.

11. Uw derde doel betreft de verruiming van de civiele capaciteit en militaire missie effectiviteit, onder andere vanwege de F-35. Nou daar bent u in geslaagd door de militaire oefeningen met de F-35 zoveel mogelijk te concentreren in het noordelijk deel van het Nederlandse luchtruim. Helaas wel ten koste van de rust in Friesland en ten koste van veel van haar inwoners.

12. U schrijft dat het bestaande militaire oefengebied boven land in het oosten van het Nederlandse luchtruim (EHTRA15/15A) wordt omgevormd tot een gebied van circa 55x55 kilometer op een nog te bepalen locatie. We hopen dat deze nieuwe en grotere locatie niet de toename van F35 vliegtuigen boven Friesland nog meer zal vergroten.

13. In de Voorkeursbeslissing stelt u dat het bestaande zuidelijke militaire oefengebied (EHTRA12/12A) vervalt en de gebruiksfuncties ervan naar het noorden worden verplaatst. Het naderingsgebied (Nieuw-Milligen TMA-D) voor de zuidelijke militaire luchthavens Volkel, Gilze-Rijen, Eindhoven en De Peel, wordt vanaf een nader te bepalen hoogte civiel beschikbaar gesteld, afgestemd op de militaire taakuitvoering. Kan het betekenen dat er nog meer militaire vliegtuigen in het noordelijk oefenterrein gaan oefenen? Zo ja, welke dan en hoeveel en hoe vaak?

14. U schrijft: Voor civiel luchtverkeer en militair transitverkeer: toepassen van zoveel en zo volledig mogelijke continue klim- en dalprofielen over vaste routes. In het tussenliggende luchtruim, voor civiel luchtverkeer en militair transitverkeer uitgaan van zo kort mogelijke routes op basis van een stelsel van vaste routepunten, voorspelbaar gevlogen door gebruik te maken van moderne navigatie- en planningsmiddelen. Vraag: Houdt dit in dat het rondjes draaien boven ons woongebied van de grotere militaire transporttoestellen aan banden gelegd zal worden?

15. Eerder is besloten dat een deel van de vluchten van de AWACS toestellen die op Geilenkirchen gestationeerd zijn, boven vliegbasis Leeuwarden uitgevoerd zal worden. Dit om de geluidshinder voor omwonenden aldaar te beperken. Vraag: Betekenen uw uitgangspunten nu dat dit niet meer het geval zal zijn? Of dat dit juist meer te verwachten is?

16. Onder Toelichting voorkeursbeslissing punt 7 schrijft u dat voor jachtvliegtuigen zoals de F-35 continu klimmen en dalen niet mogelijk is in oefeningen. Voor transitvluchten van en naar oefengebieden zijn er wel mogelijkheden. Vraag: Ziet u mogelijkheden om voor de inwoners van provincie Fryslan winst te boeken?

17. In de onderbouwing van de keuze voor het Voorkeursalternatief schrijft u onder punt 4 dat een grensoverschrijdend oefengebied met Duitsland nodig is om een aantal weken per jaar grote internationale oefeningen uit te kunnen voeren. Bij positief resultaat wordt de studie voortgezet als een luchtruimproject. Vraag: Blijft het beperkt tot een paar weken per jaar? Hoeveel weken gaat het dan om? Lopen we ook kans dat bij een verdere uitwerking besloten wordt tot een intensivering van het gebruik?

18. U schrijft dat ongeveer 10% van de oefenvluchten met de F-16 boven Nederland tot nu toe in het zuidelijke oefengebied plaatsvond. Vraag: Waar werd de resterende 90% dan gevlogen? Hoeveel werd nu al gevlogen boven noordelijk oefengebied?

19. Het oefengebied in het noorden heeft een ondergrens van 6.500 voet (circa 2 kilometer). Op een dergelijke hoogte is geluid van jachtvliegtuigen waarneembaar op de grond. Zoals gemeld onder punt 5 kan dat bij een normale overvlucht 83 dBA zijn (ruim 2300 m hoogte). Vraag: Bent u bereid om de ondergrens te verhogen (Duitsland kent ook hogere minimum hoogte), of om Defensie om een maximale inspanningsverplichting te vragen om een grotere hoogte aan te houden?

20. Een uitbreiding van het militaire oefengebied zonder inzage in effecten voor mens, dier en natuur, en een beoordeling van deze effecten, is voor ons onacceptabel. Wij adviseren dan ook om alsnog onderzoek te doen naar de effecten.

Wij vinden het van belang om hier nadrukkelijk aan te geven dat wij ons als omwonenden van de vliegbasis Leeuwarden en ervaringsdeskundigen op het gebied van het geluid van de F35 grote zorgen maken over de uitbreiding van het militaire oefengebied boven Friesland.

Wij hebben kennis genomen van de standpunten van de Noordelijke provincies en constateren dat er géén sprake is van overeenstemming over het uitbreiden van het militaire oefengebied in het noorden.

Namens de besturen van de dorpen Marsum, Jelsum, Koarnjum, Ingelum, Dronryp, Menaam, Deinum, Bitgum, Bitgummole, Ritsumasyl, Blessum, Britsum, Wyns en Bartlehiem, Lekkum/Miedum/Snakkerburen, wijkvereniging Westeinde en wijkvereniging Vierhusterweg Leeuwarden.

G. Verf	G. Veldman
Binnenbuorren 4	D.v.Goirlestrjitte 23
9034 GN Marsum	9056 PR Koarnjum
Tel 06-21441323	Tel. 06-57233622
g.verf@chello.nl	gfveldman@gmail.com

S. v.d. Leij namens Dorpsbelang Marsum
P. Tanghe namens Dorpsbelang Dronryp
A. Posthumus namens Dorpsbelang Ingelum
H. Berg namens Dorpsbelang Deinum
D. de Jong namens Doarpsbelang Bitgummole
S. v. Aalsum namens Buurtschap Ritsumasyl
R. Hooijenga namens Dorpsbelang Jelsum/Koarnjum
T. Miedema namens Dorpsbelang Blessum
N. v. Felius namens Dorpsbelang Britsum
S. Buren namens Dorpsbelang Menaam
E. Berk Vierhusterweg Leeuwarden
S. Bloem namens doarpsbelang Bitgum
L. Kooistra namens dorpsbelang Wyns en Bartlehiem
D. Visser namens Westeinde Leeuwarden
B. Meetsma namens dorpsbelang Lekkum, Miedum en Snakkerburen

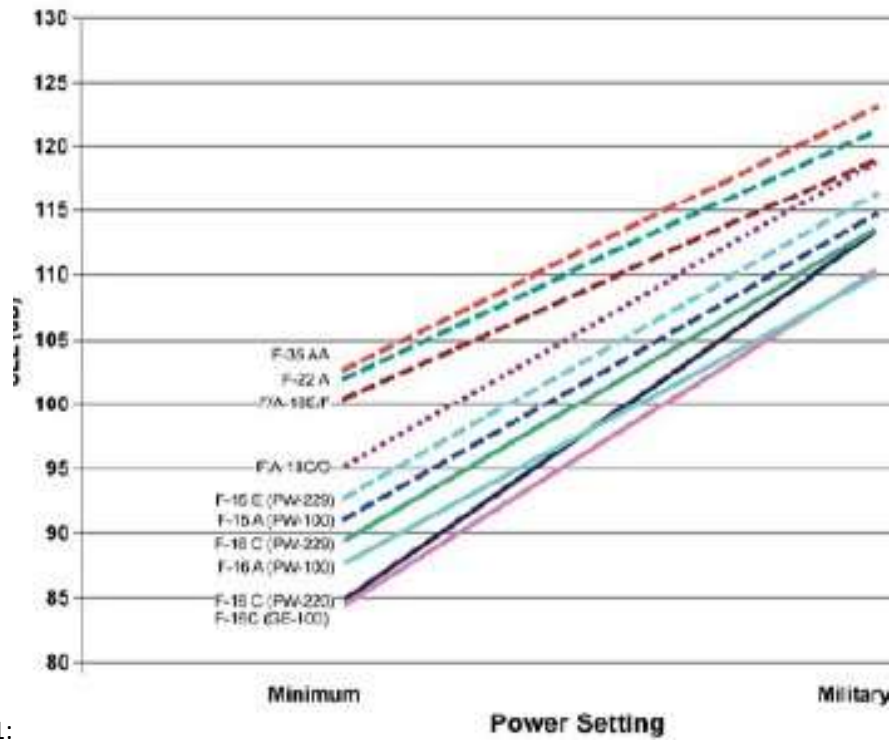
in afschrift aan: Provincie Fryslân

Gemeente Waadhoeke

Gemeente Leeuwarden

- F-16C (F110-GE-100)
- F-16C (F100-PW-220)
- F-16C (F100-PW-229)
- F-16A (F100-PW-100)
- F/A-18C (F404-GE-400)
- F/A-18E/F (F414-GE-400)
- F-22A (F-119-PW-100)
- F-15A (F100-PW-100)
- F-15E (F100-PW-229)
- F-35 AA-1 (F135-PW-100)

**Normalized SEL vs. Aircraft Power Setting
1000' AGL Flyover Directly Under Flightpath**

Afbeelding 1:

Afbeelding 2: Op ca. 2300 m hoogte bij overvlucht F35 83 dB(A)

<https://lwr.flightracking.casper.aero/>

